

SZÁZADVÉGI MŰÉSZVIGASSÁGOK FESZTY ÁRPÁD INNOVÁCIÓI A MŰÉSZETPÁRTOLÁS FELLENDÍTÉSÉÉRT¹

*MERRY – MAKING AMONG FIN DE SIECLE ARTISTS
ÁRPÁD FESTY'S INNOVATIONS FOR BOOSTING ART
PROTECTION*

Császtvay Tünde

Összefoglaló:

A 19. századvégi, hirtelen nagyvárossá növekvő Budapest Európa egyik legérdekesebb városa volt. Híres lakói igyekeztek otthonossá tenni, hogy otthonosan érezzék benne magukat. Néhányan művészszalont nyitottak. Megkülönböztető jelmezes esteket és a legnagyobb magyar képzőművészeket akcióra hívó művészestélyeket rendeztek, melyek páratlan és látványos szórakozási alkalmakká váltak. A félnyilvános és a nyilvánosság előtt megnyitott terekben zajló, népszerű események óriási hírértékkel bírtak. Az akcióláthatóság mestere és az ötletgazdák egyike Feszty Árpád, a híres festő volt, a magyar írófejedelem, Jókai Mór veje.

Kulcsszavak: 19-20. század fordulója, művészársaságok és szalonok, a sajtónyilvánosság ereje, művész-látványosságok, művész-professionalizáció

Abstract:

Budapest, a city that rapidly grew into a large city at the end of the 19th century, was one of the most exciting cities in Europe. Its famous residents tried to make it a place that felt like home. Art salons were opened, masquerade balls and art soirees, where the greatest artists of their time presented themselves, were organized. These events became a unique and fancy form of entertainment. They were held in public and semi-public rooms and had great publicity. Árpád Feszty – the excellent Hungarian writer's, Mór Jókai's son-in-law – was among the creators of the idea, a famous painter, and a master at showing himself in action.

Keywords: end of the 19th century, artist company and salons, power of press publicity, artist-attractions, artist-professionalization

¹ A tanulmány az MTA BTK Lendület Magyar Irodalom Politikai Gazdaságtana Kutatócsoport (34080 LP 2019-10/2019) kutatási programjának részeként, annak támogatásával készült.

Feszty Árpád – a hős és a sztár

Ha a lelkes visszaemlékezők igazat állítanak, sajnálhatjuk, hogy személyesen nem ismerhettük Feszty Árpádot,² a 19. század második felének magyar festőjét, a kor egyik sztárművészt. Sok kortárs hangsúlyozta, hogy Feszty fiatalon rendkívül imponáló, szép ember volt, különös aurája magával ragadó, és már az első találkozáskor valami mágikus vonzalom ébredt bennük iránta.

Váli Marinak például – aki máig a magyar irodalom írófejedelmének tartott író, Jókai Mór rokona, és visszaemlékezéseiben sok-sok családi intimitást árult el a Jókai-családról is³ – még az 1878-as követválasztás körüli zajos rendezvények egyikén éppen unokabátyja, az író mutat- ta be a „finom, pörge bajúszú, csinos, vékony ifjút.” Mint Váli írta: „igen nyájasan kezdtem a bemutatottal társalogni, kis leánykám valósággal elkomorulva vonult félre.” A visszaemlékezés következő mondataiból ki- derül, Váli Mari lánya nagy haraggal támadt később az anyjára, hogyan lehetett ennyire szokatlanul, odaadóan nyájas és közvetlen egy addig ismeretlen, vadidegen emberrel.⁴

Wohl Janka (1841–1901), akit az első magyar izraelita írónőnek szok- tak emlegetni, a korabeli Pest egyik kedvelt társasági személyisége volt. Húgával, Stefániával (1846–1889) keresett szalont tartottak fön- n, valamint divat-, irodalmi és több korai, kifejezetten női magyar lap szer- kesztőjékként volt ismert. Egyik barátjának, az író- és művészvilágba az arisztokrácia köréből érkező Justh Zsigmondnak, magánlevélben azt írta a festőről: „Nagyon megbarátkoztam Fesztyvel – érdekes és – nem baná- lis ember. Nagyon megszerettem.”⁵ Majd egy másik helyen, szintén Just- hnak, így lelkesedett: „Milyen szépen lát és gondolkodik Feszty! Valóban,

² Feszty Árpád (1856–1914) festő. Bécsben és Münchenben tanult egyik felfedezője és mentora, Ipolyi Arnold (1823–1886; folklorista, művészettörténész, nagyváradi püs- pök, az MTA tagja) támogatásával.

A Jókaival közös háztartásban, együtt töltött, szinte idilli éveket és a család remek anya- gi helyzetét végül Jókai második házassága (1899), majd Fesztyék házasságának válsága zilálta szét. A Jókai körüli botrányok és Jókai kései, második házassága a nála 54 évvel fiatalabb, alacsony és zsidó származású színésznővel (ekkor a vegyes házasságok még igencsak kivételesnek számítottak), valamint az ennek nyomán kitört zajos, és a lapok nyilvánosságában is zajló családi vádaskodások és veszekedések nyomasztó hatását csak tetézte Feszty nagy állami megrendeléseinek csökkenése. A festő kénytelen volt eladni a Bajza utcai, korábban Jókaival közösen épített villáját, és családjával évekre Olaszor- szágba költözött.

³ Váli Mari (1955): *Emlékeim Jókai Mórról*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

⁴ Uo. 360.

⁵ Országos Széchényi Könyvtár Levelestár. (OSzK L). Wohl Janka levele Justh Zsig- mondnak, é. n. június 12., ő. e. Országos Széchényi Könyvtár Levelestár, a rájegyzés szerinti 102. sz. levél.

nagyon élvezetes volt az együtt töltött pár óra. Sokat emlegettük magát, kit óhajtottunk volna, 3diknak köztünk látni.”⁶

De Feszty ugyanúgy szinte azonnal magába tudta bolondítani a férfiakat is. Bámulatosan értett az emberek nyelvén, pillanatok alatt megkedveltette magát jóformán bárkivel. A fiatal festőért már kezdettől, megismerkedésük óta Jókai Mór, a magyar írófejedelem is rajongott, és tehetségét nagyra tartotta. Valószínűleg már az 1870-es évek legvégén ismerték egymást, de bizonyos, hogy az 1880-as évek elejétől már több vállalkozásban is részt vettek együtt. Például 1881-től a *Jó könyvek a magyar nép számára* című, kormányzati pénzből finanszírozott, „népnevelő ponyvasorozat” munkálataiban.⁷ Később is többször tettek közös utakat, és rendszeresen dolgoztak együtt. 1884-ben Feszty is bekerült Az *Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben* című kiadvány⁸ 1885-ben, a Tisza Kálmán jubileumára készülõ díszalbum szerzői közé.⁹

Bármennyire meglepő, de irigykedő megjegyzést is keveset, pláne bántó szót alig írtak le Fesztyről. Még Jászai Mari is, „a nemzet tragikája” – akivel Fesztynek legénykorában évtizedes szerelmi viszonya volt, és aki szinte beleroppant a szakításukba –, a hirtelen válás után elsősorban nem a hűtlen férfit átkozta és hibáztatta, hanem a tőle elszertető fiatal nőt, Jókai Rózát, aki Jókai Mór fogadott lánya volt.¹⁰ Jászai egyik ben-

⁶ Országos Széchényi Könyvtár Levelestár. (OSzK L). Wohl Janka levele Justh Zsigmondnak, é. n. július 31., ó. e. Országos Széchényi Könyvtár Levelestár, a rájegyzés szerinti 168. sz. levél.

⁷ A Trefort Ágoston (1817–1888, miniszter: 1872–1888 között) vallás- és közoktatásügyi miniszteri által segített, sajátos vállalkozásról, mely a valódi ponyvatermékek köntösében akart az iskolázatlanabb népek népnevelő és igényesebb irodalmat nyújtani a sorozatban, bővebben írtam: Császtvay Tünde (1997): A halottak nem kérdeznek vissza? (Mikszáth Kálmán Jókai-életrajzai). In: Kalla Zsuzsa (szerk.): *Kegyelet és irodalom*. Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM), Budapest. 60–68. – Feszty egyébként a ponyvasorozat több füzetét is illusztrálta.

⁸ A trónörökös könyve. *Vasárnapi Ujság*, 1885. február 22. (8): 121. (A továbbiakban *VU*.)

⁹ *VU*, 1885. november 29. (48): 777.

¹⁰ Laborfalvi Róza (1817–1886) a korai magyar színház nagy alakja, az 1848. március 15-i forradalmi nap emblematikus szereplője. Ő volt Jókai Mór első felesége. Bár lányként mutatta be a társasági életben, valójában nagymamája volt Jókai Rózának. Laborfalvi lánya (szintén Róza, Benke Róza – a szakirodalomban II. Rózáként emlegetik) törvénytelen gyermekként született, apja Lendvay Márton színész volt. Saját akaratából, és mert Laborfalvi sem akarta, hogy szem előtt legyen, sokat tartózkodott külföldön. II. Róza az emlékezők szerint kényszerűen rejtőzködő, de igen szabados életet élt. Így szintén lányanyaként szülte meg – ahogy a korabeli pletykák, illetve III. Róza későbbi visszaemlékezésében hirdették – gróf Andrássy Gyulától, a később az osztrák–magyar dualista állam közös külügyminiszterétől való kislányát, III. Rózát. (A kutatások egyébként egyelőre nem találtak bizonyítékot Andrássy apaságára; nem került elő adat arra sem, hogy – akár távolból – figyelemmel kísérte volna állítólagos lánya életútját.) II. Róza terhességéről és Laborfalvi unokájáról, azaz a gyermek megszületéséről, állítólag még Jókai is csak pár évvel később értesült.

Mivel II. Róza hamar meghalt, mikor lánya még pólyás volt, a kicsi III. Rózát Jókaiék évekig falun nevelték. II. Róza halála után Laborfalvi a négy év körüli kislányt saját

ső barátja, Gozdsu Elek (1849–1919) író két évtizeddel később úgy értékelte a helyzetet, hogy „Elkerülhetetlen volt [...] Feszty Árpádnak találkozni kellett Jászai Marival [...] Egy délután ott teáztam nála... sírt... és sírt... – Nohát, mi baj, az istenért! Mi baj!

Egynéhány percig hallgatott, aztán a kicsi zsebkendőjével erélyesen dörgölte a szeméit, a zsebkendőt az asztalra csapta, felugrott a pamlagról, a szemei szikráztak, és fuldokló dühvel azt mondta: Az a csontvázbestia – igen, a nyálas csontvázbestia az ágyamból húzta ki [...] a saját ágyamból húzta ki... de... de mi még találkozni fogunk! A Jókai leánya! És azontúl úgy öltözködött, mint a páva. Tüntetett a közönyével, pedig bőgve sírt a lelke.”¹¹ Jászai, a csábító Róza mellett, Jókait átkozta és hibáztatta még, aki megismertette őket egymással, majd – a színésznő szerint – kikövezte az utat a fiatalok egymásra találásához.

Justh Zsigmond – Mednyánszky László mellett – Feszty egyik legbizalmasabb barátja, meghatározó, szellemi útmutatója pedig, aki az akkori magyar, és nem mellesleg, csakúgy az európai arisztokrata- és művészsalonok egyik jellegzetes és furcsa alakja volt, így jellemezte őt naplójában: „Feszty Árpád. Vér, vér és vér. Mednyánszky tigriskének nevezte el – s valóban a tigrisre emlékeztetett leginkább. Szenvedélyes, tüzes, s amellet lágy, bársonysimaságú mozdulatok. Optimista, dacára, hogy agyon akarta magát vagy esztendeje lőni. Csak a napfényt akarja meglátni. Harmonikus ember, kinek nem szabad disharmoniába jutni, mert ez még művészetét is tönkretenné. Különbén nagy érzéke van a dramatikus iránt. Hangulat kevesebb képeiben. [...] Mióta Jókai Róza férje, sokat beszél a modernismusról, és – a divatra is kezd adni. Sőt! még a zenét is szereti. Azelőtt a zongorával el lehetett kergetni, csakis a cigányokat tűrte.”¹²

Feszty Árpád – egybehangzóan minden forrás szerint – tényleg értett az emberek nyelvén, és talán nem annyira számításból, mint inkább ösztönösen – a mindennapi életben való helyezkedéshez is. Közvetlensége és humora mellett csodálatra méltó érzéke volt az üzlethez meg a szervezéshez. Ennek a könnyű kezű festőnek, ennek a jóképű, imádnivaló showmannek különös tehetsége volt, hogy kifogyhatatlan ötleteivel ösz-

lánnyaként hozatta vissza vidékről a házába. Bár talán voltak, akik megpróbálták megfogalmazni kétségeiket, miszerint gondos számítások alapján sehogy sem akar összepasszolni Laborfalvi és III. Róza anya-lány rokonsági foka úgy, ahogy azt Laborfalvi állította, mégis, Laborfalvi és a család ügyes kódosítása nyomán III. Rózát a korabeli sajtó – és nyomában a közvélemény is – végül elkönyvelte Laborfalvi lányaként és Jókai nevelt gyermekeként.

¹¹ Pongrácz P. Mária, Alexa Károly (kiad.): (2001): *Kertünk Istennel határos*. (Gozdsu Elek és Weisz Anna levelezése, 1906–1915). Kortárs Kiadó, Budapest. 662–663. – Jókai Róza és Jászai Mari kapcsolatáról lásd még: Feszty Masa, Ijjas Antal (1966): *Feszty Árpád élete és művészete*. Múzeumi Ismeretterjesztő Központ, Budapest. 27–62.; 34–38.

¹² Justh Zsigmond. Hazai Napló, március 21. 340.

szegyűjtse, és békét teremtve maga körül, a társaságában tartsa az egészen különböző habitusú, származású, nézetű és véleményű embereket is. Innen rugaszkodott el, hogy ismertségének és közkedveltségének körét sokkalta szélesebbre nyissa.

Szalonélet – a félnyilvánosság tere felől a népszerűség felé

Két évvel Feszty Jókai fogadott leányával (valójában mostoha-unokájával), Rózával (1861–1936) történt házassága után épült fel a pesti Városliget mellett épülő, államilag is támogatásokkal segített, elegáns művész negyedben, a Bajza utca 18. alatt a Jókai–Feszty-villa, melynek terveit Jókaival közösen dolgozták ki, és közösen is finanszírozták. Ide költözött be a Feszty-házaspár és a kor legnagyobb írója; a földszintre Fesztyék, az emeletre Jókai Mór. Közös életük pedig megteremtette a híres Feszty-szalont, melyet a korábban hasonló társasági eseményektől ódzkodó Jókai is éveken át kedvvel látogatott, és a korábbiaktól nagyon eltérő, új regényei egyik inspirációs forrása is lett.

A szalon a 19. század utolsó harmadának egyik legérdekesebb társasági helyszíne lett – nem kis mértékben köszönhetően Justh Zsigmondnak, aki a nyugat-európai arisztokrata szalonok divatjelenségeivel és trendjeivel, nem mellesleg pedig a legújabb európai szellemi-eszmei-filozófiai áramlatokkal ismertette meg barátját. Ezt ötvözte össze a saját, már fiatal korától dédelgetett nemzeti szalon-eszményével, amelyet hamar elhatalmasodó betegsége miatt Fesztyre testált át, majd a szalon gyakorlati kialakításában is aktív részt vállalt.

Ez a sajátos szalon – rövid, átmeneti időre – azt az illúziót adhatta, hogy a különböző művészeteket, tudományágakat lehetséges az embernek (vagy egy szűk elitcsoportnak) átlátni, együtt élvezni, s egymásra hatásuk eredményeit felhasználva, ezt sors-, nemzet-, ország-, művészetformáló érdekek szerint alakítani és koordinálni. Az idelátogatók, akik nem születésük vagy rangjuk, hanem csupán a tehetségük révén kaptak meghívást, éveken keresztül hittek benne, hogy a szalonban valami nagy nemzeti ügynek a részesei lehetnek. Hitték, hogy a szalon lassanként az országnak azt a vezető elitjét gyűjti egybe, amelyre – a nem túl távoli jövőben – rá lehet bízni az ország politikai, de főként művészeti-kulturális, valamint morális, ízlés- és mentalitásbeli vezetését. S akik úgy gondolták, hogy a modern, nyugat-európai szintű, új Magyarországot, mely hitük szerint az ősi, született nemzeti arisztokrácia és az – akár az alsó néposztályokból kiemelt, kivételes és tehetséges tagjainak bevonásával és beolvasztásával létrehozható – új, szellemi arisztokrácia összekapaszkodó ereje építheti majd fel az *ősi magyar eredet* megkeresésével, a *magyar vér*, a *magyar ész* és a *magyar tehetség* felkutatásával. Ez az alapvetően az

új, agrárius mozgalom gondolataiból építkező, már-már fanatikus hit és akarat pedig olyannyira erős és kisugárzó volt, hogy képes volt beépülni a szalon imázsába, és átragadni a szalon vendégeire is, akik akárcsak mintha egy nemzeti intézménybe léptek volna be.

„Irodalmi szalon? – elmélkedett Pekár Gyula, az egyébként rendkívül szép férfiként számontartott író, a Jókai–Feszty-szalon állandó vendége, a 20. században fényes ívű pályát befutó és befolyásos államtitkár-miniszter. – Amily könnyű fejlődésű, természetes valami ez a nyugaton, főként a Mesdames du Deffand, Geoffrin és De Lesaniasse francia világában, oly nehéz feladatnak mutatkozott ez mindenha nálunk.”¹³ Igaz. De Fesztyék tényleg remekül működtették ezt a társasági formát, és ehhez ügyesen és magyar viszonyok közt úttörőként, rendkívüli érzékel felhasználták és kihasználták a korabeli média érdeklődését és felhajtóerejét is.

Szalonéletük eseményei és szereplőinek élettörténete Jókai, Feszty és Róza együttélése alatt mind többször megjelent és mindinkább követhetővé vált a közmédiában, azaz a sajtóhírekben, majd állandósult is az újságokban. A kor sajtóirodalmában a Feszty-szalonnra vagy a Jókai-szalonnra vonatkozó hírek mennyisége sokszorosa a más szalonokénak, köztük olyan híres nemesi, polgári vagy arisztokrata-politikus szalonoknak is, mint amiket Pulszky Ferenc, a dualizmus idejének egyik legbefolyásosabb embere, a Nemzeti Múzeum igazgatója és lánya,¹⁴ a már említett Wohl-nővérek vagy Csáky Albinné (azaz egy miniszter felesége) tartott fönn. Kétségtelen, hogy a Jókai–Feszty-szalon minden gazdája és vendége – ha eltérő mértékben is – különösen ismertnek, érdekesnek és híresnek számított, hisz Fesztyék Bajza utcai életéről jóformán napi szinten dőltek a hírek – kb. 150 lap híryanagát feldolgozva, átlagban háromnaponta született róluk hír. Ez mindenképp arra utal, hogy miként az Walter Gieber 1956-os, *News is what newspaperman make it* című

¹³ Pekár Gyula: Feszty-szalon. *Új Idők*, 1925. január 25. 85. (A továbbiakban ÚjId.) – A Pekár által felsorolt, 18. századi, felvilágosodás kori, francia szalonelőképekről és szalon fenntartó, híres asszonyokról, salonnierrekről, hatásokról Will Durant és Ariel Durant alapművét lásd: Durant, Will, Durant, Ariel (1967): *Rousseau and Revolution: A History of Civilization in France, England and Germany from 1756, and in the Remainder of Europe from 1715 to 1789*. Simon & Schuster, New York. (The Story of Civilization, 10.). – benne elsősorban: IV. The Art of Live című fejezet VI. The Great Salons című alfejezetét (1. Mme. Geoffrin, 2. Mme. duDeffand, 3. Mlle. de Lespinasse). – A francia szalon egyes képviselőit legutóbb említi, a 20. századig való gyors kitekintéssel: Frank Tibor (2020): *Szalonvilág. A polgári érintkezés modernizálódása a 19. században. Rózsavölgyi és Társa, Budapest. 49–56.; 52.*

¹⁴ Pulszkyék az emigráns lét utáni hazaköltözést követően nyitották meg szalonjukat a Nemzeti Múzeum falain belül, ahol Pulszky igazgatói lakása is volt. Szalonjuk a későbbi buda-pesti/budapesti szalon, a kiegyezés utáni idők magyar szellemi életének nagyságait vonultatta fel. – Vö.: Concha Győző (1903): Pulszky Ferenc. *Előadta az 1903. május 10-iki közülésen*. Akadémiai Értesítő, Budapest. (14. kötet). 369.

cikke alapján ma már ikonikus szlogenné vált) az újság- és hírszerkesztők mindenképpen érdekesnek és az olvasók figyelmét felkeltőnek, azaz hírértékűnek érzékelték a Jókai-Feszty-Róza körüli híreket, és kevésbé szelektálva engedtek nekik tág teret.

A híradások többsége sajátosan egyensúlyozott azon az akkor még elég vékony mezsgyén, ami a magánszféra és a közérdek, közélet nyilvánossága között a 19. századi tömegkulturális változások során kialakult, vagy éppen alakulni kezdett, és a korábbi határkijelöléseket feszegette a magyar sajtóban. A meghatározott közönséget fogadó, csak a meghívottaknak nyitott szalonok, bálók, esküvők stb. világról szóló, alapvetően magánéleti hírek megjelenése a sajtóban a korábbinál jóval inkább kitágította és megismerhetően átlátszóvá, betekintheetővé tette ezeknek a szereplőknek a félnyilvános, sőt a személyes, azaz szűk körű és csak a kiválasztottaknak szóló vagy magánéleti terét is, és egyesek mind szélesebb körű ismertsége egészen újszerű jelenségeket indított el.¹⁵

Már évtizedekkel korábban, a hivatalos politikai eseményeken túlmutató, a személyes szférát is érintő, de mindig pozitív kicsengésű, jól értesült tudósítások (pl. utazások, gyerekszületések, társasági események stb.) a legmagasabb társadalmi presztízsű emberekről, leginkább csak az uralkodókról, a királyi párokról és családjukról, majd később az arisztokrácia vagy a magas társadalmi státuszúak tagjairól láttak napvilágot. Igaz, ezeket erősen cenzúrázták még a 19. század legvégén is, és szükséges esetekben a hírek kemény kozmetikai kezeléssel es(het)tek át a megjelenés előtt.

A hatalmas mennyiségű sajtóbeli híryanagy mélyebb elemzése nélkül is azonnal megállapítható, hogy a Feszty-Jókai szalonbéli, félinformális világnak és résztvevőinek a nagyon gyakori felbukkanása és visszatérő megjelenése ott – még ha ezeknek egy része valójában csak metahír (azaz csak minimális érdemi tartalommal bíró pl. csak tényközlés, híra-

¹⁵ Muszáj megemlíteni, ha itt hosszabban nem is szólok róla, hiszen a fő témámtól elvezet, hogy a személyiségi jog védelme, a magánszféra védelmének igénye a 19. század végétől tematizálódott, amikor a *Harvard Law Review*-ban (1890/5) Samuel D. Warren és Louis D. Brandeis megjelentették a *The Right to Privacy* című tanulmányukat, mely nagyban hozzájárult a magánszférát védő törvényi jogalkotás megszületéséhez (a világon először Georgia államban vezették be, 1905-ben). Európában az ún. Bismarck-jogeset lendített nagyot a közszereplő vagy az ismert ember magánszférája védelmének jogi szabályozásán, és 1907-ben, Németországban ez alapján vezették be pl. a képmáshoz való jog elismerését, mely a személyiség külső megnyilvánulásának, a közszereplők emlékének, kegyeleti jogainak megsértését védelmezte. – Lásd erről: Csajági Tímea (2015): A kegyeleti igények érvényesítésének egyes eljárásjogi kérdései Magyarországon. In: Harsági Viktória, Horváth E. Írisz, Raffai Katalin, Suri Noémi, Szabó Sarolta (szerk.): *Határon átnyúló viták rendezése*. Tőrekvések és megoldások. Pázmány Press, Budapest. (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Könyvei, Doktorandusz Tanulmányok 4.). 113–126. – Magyarországon hasonló botrány tört ki a Népszavában megjelent, az 1918-ban meggyilkolt Tisza Istvánt ábrázoló fotó kapcsán.

dás, felsorolásszerű említés valamely eseményen való részvételtől) is – a hírbéli szereplőknek a társadalom életében elfoglalt pozícióit, elismertségét, közéleti meghatározó jelenlétüket erősítette, nemegyszer céljaikat is megtámogatta vagy népszerűsítette. Egyben ezek a hírek a közvélemény egyre nagyobb érdeklődését váltották ki, és az olvasókban a Jókaiékról és Fesztyékről szóló gyakori hírek (és áttételesen az általuk képviselt célok is), a sima reprezentációs gyakorlat mellett, karakteres megjelenésük mind jobban beépült, beillesztődött a saját köznapi világuk konzisztens elrendezésébe, mondhatnánk, az olvasók konzisztens tudatába, és iránymutató, követendő példává váltak. Nem melleleg – Jókai és Fesztyék ismertségének növekedése mellett – mindez a korabeli médianyilvánosság változásait is előremozdította, de legalábbis demonstrálta azt.

Bár mára már jelentősnek mondható, főleg angolszász celebrity-irodalom olvasható,¹⁶ de Magyarországon még csak néhány éve kezdődött

¹⁶ Elsősorban, de nem a teljesség igényével vö.: a kérdéskört vizsgáló írásokkal: Lowenthal, Leo ([1944]): *The Triumph of Mass Idols*. New Brunswick és London.; Mills, C. Wright (1956): *The Power Elite*. Oxford University Press, New York.; Dyer, Richard (1979): *Stars. British Film Institut, London.*; Boorstin, Daniel J. (1983): From Hero to Celebrity. The human pseudo-event. In: Martha Reinbolt, Janet Fleetwood (eds.): *On the Contrary Essays by Men and Women*. State University of New York Press, Albany. 268–278. (A továbbiakban Boorstin.); Braudy, Leo (1986): *The Frenzy of Renown. Fame and its History*. Oxford University Press, New York–Oxford.; Rein, Irving J., Kotler, Philip, Stoller, Martin R. (ed.): *High Visibility. The Making and Marketing of Professionals into Celebrities*. NTC Business Books, Lincolnwood. 1997.; Van Krieken, Robert (1998): *Norbert Elias*. Psychology Press, Hove.; Hankiss Elemér (2000): Élet és halál a bulvársajtóban. Szempontok a fogyasztói civilizáció elemzéséhez. In: Gombár Csaba, Volosin Hédi (szerk.): *A kérdéses civilizáció*. Korridor–Helikon, Budapest. 151–212.; Giles, David (2000): *Illusions of Immortality. A Psychology of Fame and Celebrity*. Macmillan, London és New York.; Rojek, Chris (2001): *Celebrity*. Reaktion Books, London.; Császi Lajos (2002): *A média rítusai*. Osiris–MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest.; Császi Lajos (2003): A média tabloidizációja és a nyilvánosság átalakulása. *Politikatudományi Szemle*, 12(2): 157–172.; Turner, Graeme (2004): *Understanding Celebrity*. Sage, London. – benne különösen a *Celebrity, the tabloid and the democratic public Sphere* című fejezet: 78–97. – a témát érintő, komoly és teljességre törekvő bibliográfiával; Berlanstein, Lenard R. (2004): *Historicizing and Gendering Celebrity Culture*. Famous Women in Nineteenth-Century France. *Journal of Women's History*, 16(4): 65–91.; Marshall, P. David (ed.): *The Celebrity Culture Reader*. Routledge, New York és London. 2006. – benne különösen: *Alberoni, Francesco: The powerless 'élite'. Theory and sociological research on the phenomenon of the stars.*; Mole, Tom (2007): *Byron's Romantic Celebrity*. Industrial Culture and the Hermeneutic of Intimacy. Palgrave, New York.; Feasey, Rebecca (2008): Reading heat. The meanings and pleasures of star fashions and celebrity gossip. *Continuum*, 22(5): 687–699.; Senft, Theresa M. (2008): *Camgirls. Celebrity and Community in the Age of Social Networks*. Peter Lang Publishing, New York.; Jenei Ágnes (2008): *A sztár változó fogalma*. *Médiakutató*, 9(1): 7–15.; https://www.mediakutato.hu/cikk/2009_01_tavasz/01_sztarsag_elmeletben (letöltés dátuma: 2022. 01. 10.). (Munk Veronika (2009): Sztárság, elméletben. *Médiakutató*, 10(1): 7–16.); Loughlan, Patricia, McDonald, Barbara, Van Krieken, Robert (2010): *Celebrity and the Law*. Federation Press, Alexandria.; Roberts, Mary Louise (2010): Rethinking Female Celebrity. The

meg a hírességek, a sztárság, a hírnév, a híresség, a botrányhős stb. történeti jelenségének, valamint a tömegmédiák kapcsolatának tudományos igényű kutatása. A hírességek, a celebritások privát szféráját és közéleti szerepléseiket bemutató, a tömeg- és bulvársajtó fogásait alkalmazni kezdő, 19. századi híradások Magyarországon is igen speciális és kevésbé ismert forrásanyag. Az elmúlt évtizedekben a nemzetközi szakírók több diszciplína, alapvetően a szociológia és a szociálpszichológia, a médiajog és a kommunikáció- és médiaelméleti kutatások, valamint az elitkutatás irányából indultak el és közelítettek a hírességek, a hős- és a sztárképzés jellegzetességeinek, a sztárkultusz alakulásának és alakításának leírásához és értelmezéséhez, valamint az újsághírek kommunikációs és közvélemény-, sőt társadalom-, lét- és lélekformáló erejének vizsgálatához.

A szociológiai szakirodalom szerint a hős és a sztár „sűrített társadalmi típusoknak” tekinthetők. Povedák István meglátása szerint „felmerülhet a kérdés, hogy mi az a tényező, mely elválasztja egymástól a *hősöket* és a *sztárokat*, hiszen a két kategóriát összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy a köztük lévő különbség jelentéktelen. Mindkettő ugyanannak a jelenségnek, ugyanannak az igénynek a különböző korokban való megnyilvánulása, hiszen, ahogy Hankiss [Elemér (1928–2015), szociológus, értékkutató] is megjegyzi a jól ismert tényt, hogy »hírességek« az olyan emberek, akiket sokan ismertek, s akiket a rang, a hatalom, a pénz, valamint nagy és különös teljesítmény vett körül sugárzó aurával, már a hagyományos társadalmakban is léteztek. Ezeket a hősöket szokások és a gondosan megszerkesztett ceremóniák, rítusok sokasága és végső fokon a mítoszteremtő képzelet vette körül, és emelte őket emberfeletti magasságokba.”¹⁷

Török Zsuzsa, elsősorban az angolszász szakirodalom alapján, a sztárkérdés egyes aspektusait röviden úgy kivonatolta, hogy „A sztárkultusszal kapcsolatos szakirodalom különbséget tesz a karizma, vagyis a személyes varázs (*charisma*), a hírnév (*fame*) és a híresség (*celebrity*) fogalmi között. A karizmát isteni ajándékként, egyfajta személyes tulajdonságként határozza meg, amelynek társadalmi vetülete is van [...]”

Míg azonban a karizma és a hírnév fogalma az antikvitásból ered, a »híresség«-kifejezés merőben új, és történetileg a 19. század közepén fel-

Eccentric Star of Nineteenth-Century France. In: Berenson, Edward, Giloi, Eva (eds.): *Constructing Charisma. (Celebrity, Fame and Power in Nineteenth-Century Europe)*. Berghalm Books, New York–Oxford.; Guld Ádám (2011): Sztárnak lenni. Hírnév és hírhedség dimenziói a mediatisált nyilvánosság korában. *Mediárium*, 5(1–2): 105–109.; Van Krieken, Robert (2012): *Celebrity Society*. Routledge, London–New York.; Bak Ivett (2012): A hírességek szerepe a mindennapi életben. *Kritika*, 41(7–8): 2–7.; Barron, Lee (2014): *Celebrity Cultures. An Introduction*. Sage, London.; Williamson, Macmillan Milly (2016): *Celebrity. Capitalism and the Making of Fame. Polity*.

¹⁷ Povedák István (2009): *Hősök és sztárok*. Doktori disszertáció, kézirat, SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Budapest–Szeged. 11.

virágzó tömegsajtóhoz köthető a megjelenése. A híresség és a karizma fogalma ugyanakkor közvetlen vagy közvetített jelenlétet, a rajongók részéről pedig emocionális válaszokat igényel, míg a hírnévnek mindez nem feltétele. A tömegsajtó megjelenésével a híresség új és erőteljes társadalmi vonzerőt képviselő kulturális szereplővé vált. A hétköznapi ember számára a híressel való identifikáció lehetőségét teremtette meg, annak az illúzióját, hogy közelről ismeri rajongott hőstét, és mindennapi élete részeként tekinthet rá. A hírességek ezzel egyidőben hatást gyakorolhattak követőikre, és ily módon új autoritások képviselőiként léptek fel.”¹⁸

Daniel J. Boorstin pedig egyenesen úgy fogalmazott, hogy „A hőst az eredmény teszi híressé; a hírességet (*celebrity*) a róla kialakított kép (*imázs*) vagy a márkajelzés. A hős önmagát teremti meg; a hírességet a média alkotja meg. A hős: nagy ember; a celebritás: nagy név.”¹⁹

Bár a megállapítások a konkrét elemzésekkor sokszor leegyszerűsítettnek tűnnek, de mindenképpen jól jelzik az új típusú, modern sztárfogalom és szerepkör történeti alakulását, annak egyre erősödő kommunikációs erejét, s az ebből fakadó társadalmi prezstízs- és státuszemelkedést is.

Povedák István doktori disszertációjában, majd több későbbi írásában²⁰ is a posztmodern folklorizációs jelenségek felől közelített a modern kori hősök és sztárok, valamint a posztmodern kori hőskultusz vizsgálatához, alapvetően (bár nem hivatkozva) arra a Donald Bird-i gondolatra építve, hogy „a média ugyanazt a társadalmi feladatot látja el a modern világban, mint amit a folklór látott el a tradicionálisban: híreszteléseken, mendemondákon, pletykákon keresztül informál, szórakoztat és szabályoz, egyszóval értékrendet és közösséget teremt és tart fenn”.²¹ Povedák máshol azt írta: „Napjainkban még egymás mellett élnek a tradicionális hősök és azok modern, posztmodern kori változatai, a sztárok. Míg a posztmodern kor tradicionális hősei sikerüket, ismertségüket zömében a médiumok közreműködése nélkül érték el, addig a sztárok népszerűségéhez elengedhetetlen a modern tömegkommunikációs eszközök asszisztálása.”²²

Bár Jókai Mórt és Feszty Árpádot nyilvánvalóan nem lehet még mai értelemben vett, posztmodern sztárokként látni és láttatni, de az igazol-

¹⁸ Török Zsuzsa: *i. m.* 34, 35.

¹⁹ Boorstin, Daniel J. (1982): *The Image. A Guide to Pseudo-Events in America.* Atheneum, New York. 61.

²⁰ Vö.: még: Povedák István (2005): A hős élt, él és élni fog. Mítoszteremtés a populáris médiában. In: Gulyás Judit, Tóth Arnold (szerk.): *Mindenes Gyűjtemény II. Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára.* ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest. (Artes Populares 22.). 339–356.

²¹ Idézi: Császi Lajos (2002): *A média ritusai.* Osiris–MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest. 110.

²² Povedák István: *i. m.* 191.

ható, hogy hármójuk elindított közös életének, benne a központi pozícióba helyezett és emblematikussá vált művészszalonnak a mediális lenyomatában, főként Jókai és másodsorban Feszty alakja, a mindennapok nyilvánosságában is szinte nemzeti hőssé emelkedett. Azaz alakjuk az eliade-i²³ *a teljes nevet kimondjuk, az utolsó magánhangzót is, és akkor kisbetűvel kell írni!* értelemben vett példaadó hős, a közéleti szereplő, a fontos személyiség, a magánéletét a nyilvánosság elé táró híresség, a sztár, sőt a végponton: a botrányhős szerepei közt oszcillált. Kétségtelenül úgy tekinthetünk tehát mind Jókaira, és ezekben az években Fesztyre is mint a kezdeti modern nyilvánosság aktív szereplőire. A kor normarendszerétől eltérve, az elsők között nyitották ki és fedték fel félnyilvános- és magánterületet is a széles nyilvánosság előtt, és ennek kommunikációs és médiabeli súlyát és erejét igyekeztek és tudták is hasznosítani stratégiai céljaik elérésére, például kapcsolatrendszerük építésére, politikai-művészeti pozícióik és munkáik keresettségének, felhajtóerejének erősítésére, vagy éppen alkotásaik gazdasági bevételeinek növelésére.

Ez azonban nagyon érdekes változásokat hozott a nyilvánosság terében. Időben előrehaladva, egyetlen érdekességként: az 1880-as évek végi, 1890-es évek eleji napi sajtó (tehát itt nem az irodalmi lapokról és nem az irodalomra és az irodalmi közéletre kitérően figyelő olvasók orgánáiról van szó, hanem a laikus közönségnek szóló médiáról) híreiben Jókai, a hírneves írófejedelem, mind többször már nem valamely valós produktum, új műalkotás megteremtőjeként, hanem hangsúlyosan magánéleti szerepben és helyzetben, családi, baráti vagy éppen reprezentációs helyszíneken és eseményeken jelent meg. Vagy pedig – nemegyszer kis színes hírben – arról tudósítottak, hogy ő, a híres személyiség, a közéletben milyen protokolláris mozgást hajtott végre: hová utazott, mit nyitott meg, kivel találkozott stb. Jókait így már nem pusztán a korábbi általános szerepeiben, azaz 48-as nemzeti hősként, politikusként vagy a nemzet írófejedelmeként mutatták, hanem olyan helyzetekben is egyre többször megjelentették, amelyekben nem szükségszerűen az írói tehetsége, tudása és autonóm képessége, hanem egy korabeli hírességtől (celebritás) elvárt vagy épp attól szokatlan közéleti-magánéleti cselekedetei vagy nyilvános reprezentációs megmozdulásai váltak híryanaggyá. A korábbi évtizedekhez képest észrevehetően ritkábban láttatták őt a megszülető új vagy korábbi életműve viszonyrendszerében és alkotóművész-

²³ Eliade, Mircea (2006): *Az örök visszatérés mítosza. Avagy a mindenség és a történelem.* Európa Könyvkiadó, Budapest. 205. – A történelmi személyiségekből az a szemlélet teremt példaadó hősöket, hogy az embereknek „az istenek mellett szükségük van evilági orientációs pontokra is. Olyan személyekre, akik cselekvései, életútja az alapvető viselkedési minták, szerepek, értékek terén példát jelentenek azok számára, akik a világban való eligazodást tőlük remélik.” Erről bővebben: Povedák István: *i. m.* 28.

ként – ez pedig írói munkásságának megítélésére is kihatással lett vagy legalábbis lehetett.

Feszty Árpádot, a fiatalon meredeken felfelé ívelő és ragyogó pályát befutó festőt, ezzel szemben úgy mutatták, mint aki új munkái – elsősorban a készülő, a magyar honfoglalást megjelenítő *Körkép* – megalkotásával, az ikonikus hős-Jókai mellé lépve, állandóan demonstrált, még a magánéleti vagy a félnyilvános eseményekre is kiterjedő elkísérésével és támogatásával, biztos léptekkel közeledett a hírnév és a nemzeti nagyság, a nemzeti hős szerepének elnyerése felé. Feszty országos ismertségét és népszerűségét ugyanis hihetetlen módon erősítette a *Magyarok bejövetele* (1893) című, hatalmas (ma Ópusztaszeren felállított és látható) körképe, melyen a kor több, nagynevű festője is dolgozott. A *Körkép* felépítése, megalkotása, majd működtetése Feszty közös gazdasági vállalkozása volt Jókai Mór íróval, későbbi apósával, valamint egyik testvérével, Feszty Gyula műépítésszel. A vállalkozás a millenniumi idők egyik legkomolyabb és legsikeresebb – nem mellesleg évekig rendkívüli nyereséget termelő – kulturális projektjének számított.²⁴

A készülő nagy mű témája Jókai – aki hibátlan szenzorokkal érzett rá mindig, mi foglalkoztatja a közhangulatot – javaslatára lett a magyarok bejövetele és letelepedése a Kárpát-medencében. A kor kedvelt látványosságát, a *Körképet* az újsághírekben szenzációsan tálalták, és hírét, brandjét remekül építették fel a megnyitásig, utána pedig folyamatosan és szisztematikusan reklámozták és népszerűsítették. Mivel a művet ténylegesen több millióan látták, kis túlzással azt mondhatjuk, hogy innentől a korabeli Magyarország és a Monarchia a *Körkép* alapján tudta vizualizálni és elképzelni a magyar haza elfoglalását. A *Körkép* így mindinkább magába olvasztott egyre több olyan vizuális és tartalmi elemet is, amely a nemzeti identitás vagy annak valamely jelképes kódját jelenítette meg, vagy legalább jelképesen, szimbolikusan megnyitotta annak értelmezői mezejét. A millenniumi Magyarország idősíkjában a *Körkép* témája, alakjai például nemcsak megjelenítették az átlagemberek akkori teljes tudásanyagát erről, megmozdították a látogatóknak nemcsak a magyar történelem kezdetére vonatkozó teljes körű tudás- és értelmezői mezejét, de az ezeréves államiságát ünneplő ország rendkívül népszerű, modern tudományos eredetkutatási eredményeit is.

Nem véletlen tehát, hogy Lyka Károly,²⁵ a kor legnevesebb művészeti írója, kritikusa azt írta róla, hogy „Feszty Árpád festői tehetségét tetézte elragadó izzó vére, elméssége, tősgyökeres magyar zamatú eszejárá-

²⁴ A *Körkép*-problematikáról kitüntetten lásd: Kovács Ákos (1997): *Két körkép*. Sík Kiadó, Budapest. 250.

²⁵ Lyka Károly (1869–1965), művészettörténész, kritikus, a *Művészet* című, az első magyar művészettörténeti szakfolyóiratok egyikének szerkesztője.

sa. Szinte arra született, hogy kapcsa legyen a »bohémek«-nek és a társaságbelieknek. [...] Magyaros tüze és zamatja, rajongói szeretete a tanya élete és a tanya nótái iránt duplán érvényesült abban az időben, amidőn a népszínmű virágkorát élte [...] Ott az írók, a politikusok, a társaságbeliek tarka vendégseregében ő képviselte a magyar festő temperamentumát, elmésségét, szívárványszín képességeit. Másrészt a bohém-tanyáktól sem idegenedett el.”²⁶

Feszty a *Körkép*et valóban nagyszabású történeti-néprajzi kutatással, de a meghatározó, elsősorban az európai szalonok otthonosságából érkező Justhtól hallott és általa megmagyarázott, korértelmező eszmék leegyszerűsített és vulgarizálódott elemeinek felhasználásával, a kor uralkodó művészi megoldásaival készítette el, úgy, hogy közben folyamatosan a kor közízlésének és elvárásrendszerének horizontját is figyelte. Így munkája az összes társadalmi réteg számára érthető, átélhető lett, üzenetei mindenki számára megfejthetők voltak.

Eközben azonban nem vesztette el, hanem még rá is erősített arra a szerepre, amit már korábban is birtokolt: olyan hírességgé kezdett válni, akit a média hasonlóan kezelt mint a kor (ekkor még igen csekély létszámú) sztárját. Mind több olyan hír is napvilágot látott róla, amelyben Feszty nyilvános szerepléseiről, társasági életének lépéseiről, elmés bemondásairól, férfi murijairól, vidéki elvonulásáról stb., és nem feltétlen művészi alkotómunkájáról olvashatott a közönség. Feszty képe és alakja az 1880-as évek végének magyar sajtójában tehát nemcsak – elsősorban a *Körkép* megalkotásával – a magyar nemzet történelmének festőjeként, hanem mindinkább „modern magyar szerzőként” tűnt fel, abban az értelemben, ahogy Török Zsuzsa megfogalmazta: „A tömegsajtó oldalain formálódó modern szerző képzeleté ugyanis nem kizárólag és nem feltétlenül annak munkáin, hanem sok esetben személyes hírnevén alapult.”²⁷

Jókai Mór, Feszty Árpád és Jókai Róza hármásának a nyilvánosságban elfoglalt szerepe és a róluk szóló, megnövekedő híryananyagban a közönség számára mutatott pozíciókijelölés és -erősödés az újonnan előállt, közösen továbbépített élethelyzetben – ha személyenként eltérő okokból és nem is egyforma mértékben – az összeköltözés előtt és az együttélés idején (legalábbis egy ideig) kétségtelenül kiemelten fontosnak mutatkozott. A hírneves írófejedelemnek, Jókainak, elsősorban az első fele-

²⁶ Lyka Károly (1914): Feszty Árpád. *Művészet*, 12(6): 289–296. – Az idézet: 289.; 292. (A továbbiakban Lyka, Feszty.)

²⁷ Török Zsuzsa (2015): Korona és lant. Carmen Sylva és a szerzőség modern létmódja a 19. századi magyar sajtóban. *Médiakutató*, 16(1): 31–46.; 32. – A történeti hős és a sztár-lét összevetését adta Hősök és sztárok című doktori dolgozatában Povedák István (2009): *Heroes and Celebrities in Central and Eastern Europe*. Kézirat, Budapest.; Povedák István (szerk.): (2014): *Heroes and Celebrities in Central and Eastern Europe*. Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Szeged.

ség halála utáni trauma következtében, a regényírás blokkolódása miatti, szinte hiperbolizált félelemtől, másodsorban a megkeseredett emlékektől kellett megszabadulnia, és egy újfajta életformaváltást kipróbálni. A hírnévszerzésben korábban már eredményes, karizmatikus, feltörekvő festőnek, Fesztynek – a Justh Zsigmond-i eszmetörténeti útmutatásra építkező igyekezete alapján – egy nemzeti kör és a jól felépített kapcsolati hálójának erősítése és általa társadalmi-művészi pozíciójának erősödése miatt, sőt annak anyagi előnyökre való átváltásában látszott vonzónak az új életstratégia. A karizmatikus asszonynak, Jókai Rózának pedig az elvesztett életpályamodell újra való cserélése, és ennek nyomán az őt is érintő, fokozódó hírességstátusz felhajtóerejének megszerzése miatt vált kiemelt jelentőségűvé – persze a társasági szórakozás mellett.

Ebben a viszonyrendszerben az együttélés, és benne a kitüntetett fontosságú társasági szalon – mint a hírességek találkozóhelye és ismeret-szépszintjét emelő helyszín és eszköz –, a szalon minél szélesebb körű nyilvános ismertsége és híre kiválóan szolgálta és implikálta szereplői hírnevének egyre nagyobb ismertségét is, és a médiajelenlét a szalon szereplőinek közvetlen jelenlétét a közönség számára is közvetett és közvetített jelenlétté formálta.

A Jókai–Feszty–Róza közös életéről, valamint privát szférájának eseményeiről szóló híradások (köztük már a sztárokról szóló híreknek tekinthető közlemények is) – mint kommunikációs minták – meghódították a kor legszélesebb körű médiumát, és a nyilvánossá tétellel, illetve azok széles körű terjesztésével egyértelműen hozzájárultak ahhoz a mentalitás- és életmód-történeti nyitáshoz, amely a magasabb társadalmi rétegek szokásait lassan a nem beavatott, rendszerint alacsonyabb társadalmi rangúak számára is megismertették. A sztár körül kialakult életmódbeli szokásrendszerek így látványosan kiléptek a szalon kereteiből, és megindultak az – ideális esetekben a gondolkozásbeli nyitottság és a társadalmi normák modernizálásának szélesebb körű elfogadottsága mellett – a demokratizálódás és a nivellálódás útján, és mind tágabban társadalmi réteg csoportjainak nyújtottak életmód- és viselkedésbeli mintát, valamint orientációs pontot és mintakövetési lehetőséget. Olyanokat, melyekkel az egyének azonosulni tudtak, miközben a közös otthon és a szalon léte, működése a kor társadalmi szerepvállalásában jeleskedő, szellemi elit-közeg építését és kialakítását legalább annyira segítette. Ugyanis ahogy Buda Béla (1939–2013) pszichiáter, kommunikációkutató megfogalmazta: „A sztár aspirációs modell is a mobilitás és a társadalmi életcélok tekintetében. Általában reprezentálja azt az életformát, amelyre az ember törekszik. [...] A kialakuló referenciacsoportok azután mindinkább normákat, szempontokat adtak ehhez az emberek nagyobb számának.”²⁸

²⁸ Buda Béla (2001): *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*. 3. bőv. kiad. Ani-

Akcióláthatósági látványosságok – óriási hozadékkal

Feszty – a korban nyilván nem egyedül, de ő mindenképp rendkívüli aktivitással – ma is megirigyelhető érzékkel érzett rá és ízlelte meg, hogy céljai megvalósításához a széles körű nyilvánosságnak nyújtott, újszerű látványosságok és attraktív szórakozási formák, valamint ennek ereje, a nyilvánosság előtti megmutatkozás – mai szóhasználattal: az *akcióláthatóság* – mekkorát tud lendíteni az ember és az egyes ügyek képviseletében tett munka eredményességén és ismertségén. Az ekkoriban intézményesülő és professzionalizálódó magyar művészeti élet megismertetéséért és közönségének kialakításáért, azaz már egy újfajta, polgári mecénatúrarendszer lehetőségeinek megtalálásáért – nem mellesleg egyéni és kiscsoportjainak, érdekközösségeinek művészi és egzisztenciális céljainak eléréseért különböző hatókörű – szintén mai szóhasználattal – elsöprő erejű és sikerű, összművészeti programokat és fesztiválokat is szervezett. A festészet mellett már fiatalon is olyan látványattrakciókat, olyan sajátos társasági eseményeket tervezett és talált ki, amik erősen különböztek a megszokottól, tömegeket vonzottak és vontak be az eseménybe, majd felkapottá, divattá is lettek, nem egy belőlük pedig kifejezetten innovatív, sőt a figyelem felkorbácsolása és a hírnév emelése mellett még pénzt is termelő ötleteknek bizonyultak.

Feszty egyik újítása az volt, hogy a megszokott, a társasági életben kedvelt, de előírt rend szerint bonyolódó farsangi báli programkínálatot erősen kitágította: például megelevenedő festményekkel, korábban teljesen ismeretlen gyerekbállal és festőkoncerttel, és a legnagyobb nevű, legismertebb művészeket nyerte meg e programokon való részvételre. Az eseményről szóló beszámolókból kiderül az is, hogy a még alig 22 éves fiatalember sodró lendülete és új divatot teremtő változtatásai még többeknek nem volt elfogadható: „Ami ezelőtt vagy két héttel ép oly szerényen, mint biztatón indult meg a redoute²⁹ egyik termében, az szombaton este, mintegy szürke vázlatból színes rajzzá élénkülve, a nekipezsdült jó kedv arany keretében a »Hungária« híres »5-ös« termében volt kiállítva, persze csak azok számára, a kik egyszerre voltak nézői és alakjai a csinos képnek. A szín és vonal – a festészzel egyesült szobrászat – valószínűleg kis diadalt ült itt. Bájos asszonyok s szép hajadonok deli férfiakkal forogtak és szökeltek. S a »felöltött« párok soraiban ugrált az apróság is, leány-gyermek fiú-gyermekkel. [...]

Volt részünk hindu bűvészetben, rajzokkal díszített humoros hős költeményekben, zongorajátékban.

mula, Budapest. 167. <http://www.elib.hu/02000/02009/02009.htm> (letöltés dátuma: 2022. 01. 10.)

²⁹ A Duna partján, a mai Pesti Vigadó helyén álló, ismert mulató- és szórakozóhely.

Feszty Árpád *festő-koncertet* is adott. A közönség szeme láttára és kívánságára a tájképből csataképet csinált, házból embert s mikor megfordította, Munkácsinak [!] az erdőben eltévelyedett gyermekét láttuk oly mulatságos travestiában, hogy nagy kacajra fakadtunk mindnyájan. Nem kevesebb hatással járt Max »eleven Krisztus-feje«, mely beszélt is. Kapunk mulatságos hegyi prédikációt is, melyen nagyot épültek a jelenvoltak. [...] Szóval: kerek kis multság volt biz ez. [...] A távollevőkről is illik szólanunk: nemmel szavaztak Pállik Béla, Vastagh [Géza (1866–1919), festő], Than [Mór (1828 – 1899), festő], Lotz [Károly (1833–1904), festő], Madarász [Viktor (1830–1919), festő], Telepy [Károly (1828–1906), festő], Szász [Gyula (1850–1904)] (a szobrász) s még néhányan. Ezek t. i. nagyszabású táncvígalmat akartak; a mit végre is tehetnek; de hogy közreműködésüket ez estélytől megvonták, mindnyájunknak rosszult esett. Hiába, nincs nálunk testület, melybe már keletkezésekor bele ne esnék a szakadás. [...] Egy füst alatt megemlítjük még azt is, hogy Huszár Adolf közelebb városligeti műhelyében jelmezes bált fog rendezni,³⁰ melyre számos festő és faragó kéz festi és faragja már a legérdekesebb részleteket. Mit gyászos háború, mit szégyenletes béke,³¹ mit miniszterválság, kávé és petroleum³² – csak farsang a farsang!³³

Az új, összművészeti látványshow – melynek egyébként megvoltak a nyugat-európai példái – alapja tehát a megszokott vásári mutatványosok repertoárja, az (elsősorban müncheni mintára) farsangéji multságok rituáléja, a nagy múltú báli vigasságok, a francia mi-carème [a böjti időszak középnapja, amikor szabad az evés, ivás, mulatozás, tánc]³⁴ szokásai, az (elsősorban a francia) uralkodóházakban és később az egész európai szalonkultúrában és társasági életben elterjedt, a színházi világból a polgári életterbe átemelt életkép-divatja és a polgári szalonélet ze-

³⁰ Huszár szintén villát épített az Epreskertben, ahol rendszeresen fogadta barátait és alkalmanként a közönséget is. Vö.: Mikszáth Kálmán (1977): Huszár műterme. In: R. Hutás Magdolna, Rejtő István (kiad.): *Mikszáth Kálmán. Cikkpek és karcolatok XX.*, 1885. január–június. Akadémiai Kiadó, Budapest. (Mikszáth Kálmán Összes Művei, 70.). – A műteremház terveiről, leírásáról, használati funkciójáról, későbbi átépítéséről kimerítően beszámol Gábor Eszter (1990): *Az epreskerti művésztelep*. Művészettörténeti Értesítő, 22–69.

³¹ Utalás az 1877–1878-as orosz-török háborúra, melyet az orosz fél győzelmével a San Stefanó-i béke zárt le 1878. február 19-én.

³² A keleti válság miatt kialakuló, a kávé és a petróleumot érintő, Ausztriával kötendő vámszövetségi kérdéseket magyarázza: B. Simonyi Lajos: Felszólalása a képviselőházban. 356. országos ülés. Képviselőházi Napló, 1878. február 21. 378–380.

³³ Táncoló képzőművészek. *Fővárosi Lapok*, 1878. január 29. 24. sz. 117. (A továbbiakban FL.) – A cikkben jelzett ellentét súlyát természetesen nem kell túlbecsülni, inkább csak élcélődésnek értékelhető. 1882-ben együtt dolgoztak az Operaházat díszítő képeken. Fesztynek ez volt az első nagyobb állami megrendelése. *VU*, 1882. november 19. (47): 751.

³⁴ Vö.: pl. Gauder Andor (1935): Mi-carème. *Magyar Kultúra. Társadalmi és tudományos szemle*, 22(6): 259–260.

nei-előadói gyakorlata volt. Ezek ügyes és kreatív összeötvezéséből készült el az az új, modern és divatos szórakozási forma, amely innentől a magyar főváros egyik jellegzetes sajátossága és vonzereje lett. Új elemként épült be a nagynevű és nagyszámú – immár nem csupán az előadói, színészi, énekesi, hanem a képzőművész kör tagjaiból választott – művészek aktív bevonása az attrakció létrehozásába. Ezzel pedig a vizualitás erejével is dinamizálni tudták az egyébként is átgondolt, rendszerint tematikusan felépülő, szórakozásra kínált programegyüttest.

A másfél év múlva, 1879. augusztus 20-án, a budapesti Margitszigeten rendezett, ún. Arrogante-ünnepély³⁵ már konkrétan és kimondva is a minél nagyobb gazdasági bevétel céljával szerveződött. A Szent István-napi rendezvény belépti díjának összegét az 1879. március 12-i szegedi árvíz károsultjainak nyújtott francia rokonszenv és az összegyűjtött adomány viszonzásául kívánták felajánlani egy franciaországi katasztrófa szerencsétlenül járt kárvallottjainak, özvegyeinek és családjaiknak. Óriási szenzációnak számított a sziget villanykivilágítása, melyet az akkor egyéves Ganz-gyár biztosított. Ahogy a *Budapest* című lap pár évtized múlva felelevenítette az eseményt, „az 1879-ben Margitszigeten tartott, úgynevezett Arrogante ünnepség[et az] [...] Arrogante francia páncélos ágyunaszád katasztrófája alkalmából rendezték, a francia barátság izmosítására. Az impozáns ünnepen mintegy harminc ezeren vettek részt, s Munkácsy Mihály³⁶ és Káldy Gyula voltak a főrendezői és főszereplői. A jótékonsági ünnepen a katonai zenekarok monstre-hangversenye óriási hatást keltett a francia vendégekben a Berlioz átíratában előadott *Rákóczi-indulóval* és a Massenet-Szabady *Plevna-induló*jával, nemkülönben a több mint száz tagból álló cigányzenekar *Marseillaise*-val s a lampionokkal kivilágított romoknál a Nemzeti Színház kürtöse által előadott régi magyar szerzeményekkel, melyek jelentékenyen fokozták e történelmi nevezetességű hely romantikáját.”³⁷ A szervezőbizottság élére Türr Istvánt [(1825–1908), az 1848-as olasz egységesítési harcok aktív részese] választották. A nemes célra a Belügyminisztériumon keresztül is rengeteg felajánlás érkezett.³⁸ A tudósítások nem említik, de szinte bizonyosan részt vett a rendezésben Feszty is, a Vasárnapi Ujságban az impozáns rendezvényről ő adott rajzos tudósítást.³⁹

³⁵ Az Arrogante-ünnepély. *VU*, 1879. (34):545–546.

³⁶ A szegedieknek tett, párizsi óriás-koncert és egyéb adománygyűjtési akció motorja Munkácsy Mihály volt, aki már hosszú ideje Párizsban és Franciaországban telepedett le.

³⁷ Csudáky Bertalan: *Régi szentistván-napi ünneplések*. Budapest. 1910. augusztus 20. (199):1–3.

³⁸ A hírek közül lásd: pl. *FL*, 1879. június 15. 136. sz. 664. – Az ünnepélyről az év végéig jóformán napi szinten tudósítottak az újságok, és erős franciabarát hangulatot keltettek. – Türrné egyébként a Pulszky-szalon vendégei közt is feltűnt.

³⁹ *VU*, 1879. augusztus 24. (34):545.

A budapesti Arrogante-ünnep sok-sok újabb elemmel gazdagította az addigi fővárosi művészestélyeket, amelyek – korábban bár bevételüket általában jótékony célra szánták, de – általában nem léptek túl azon a szokásos programon, amin „jó nevű zene- és előadóművészek előadóestjét, büfét és táncot kínáltak a vendégeknek, esetleg a bazárban nézhetek körül, ahol rendszerint arisztokrata vagy elismert hölgyektől vásárolhatták meg a kínált portékákat.”⁴⁰ Az Arrogante-ünnep a további években is több különböző, hasonló, célzott adománygyűjtés mintájának számított és sok-sok éven át példaértékkel bírt. A későbbiekben is volt számos olyan rendezvény, ahol egy-egy meghatározott cél vagy felajánlás javára a szórakozás mellett a bevételmaximalizálás számított a rendezők fő szempontjának.

Idővel azonban kialakult egy bonyolultabb összefüggések alapján működő, áttételes hasznot termelő formája is ezeknek az ünnepi eseményeknek. Ennek egyik alaptípusa volt az az összejövétel-forma, amelyen a belépőt váltók a korabeli élet meghatározó alakjaival és a művészvilág ismert nagyságaival már nemcsak közönségként találkozhattak, hanem mint azonos jogú báli résztvevők. Ez a típusú vigasság azzal, hogy nem titkoltan igyekezett összehozni a fizetőképes vásárlóközönséget meg a művészvilág tagjait, egyrészt a megjelent művészek ismertségét, elfogadását, munkáik megvásárlását eredményezhette, másrészt összességében megteremtette a lehetőségét a polgári műkedvelő-, sőt kortárs műtárgyvásárlás akkor még nagyon-nagyon szűk körű, magyar piacának elindítására is. Ezt Lyka Károly is jelezte egy későbbi időszakban megjelent összegzésében: „Derűsebb esetek azok a művészvigasságok, amelyeket a közönség részvételével rendeztek, féligmeddig a müncheni Fastnacht, féligmeddig a párizsi Mi-carème emlékeként. Ezeknek a mulatságoknak Feszty Árpád és Stróbl Alajos [Strobl (1856–1926), szobrász] volt a főmestere, a színhely pedig az Epreskert,⁴¹ ahol a Mintarajztanoda [ma: Magyar Képzőművészeti Egyetem] és mesteriskola növendékeinek voltak munkatermeik. Olykor hetekig dolgoztak a regényes kert fái és épületei közt festők és szobrászok, hogy fantasztikus színhelyét formálják a jelmezes mulatozásoknak. Ezekkel sikerült a közönséget a művészek közé vonzani, ami tulajdonképpeni céljuk volt, igaz, hogy csak időlegesen. De egyben jellemezte korszakunk dáridós kedvét, a nagyon elharapó-

⁴⁰ K.: Művész-estély. A redout-ban. *FL*, 1878. december 17. (290):1405.

⁴¹ Óspark és épületegyüttes a budapesti Városliget közelében. 1870-től műtermek nyíltak meg a területén és a közeli Mintarajztanoda oktatóműhelyei is itt voltak. A parkot Strobl Alajos, a „szobrászpápa” kezdte rendbe hozatni. Nevét onnan kapta, hogy 1882 előtt elvadult eperfaliget volt ezen a helyen. 1921 óta a mai Magyar Képzőművészeti Egyetemhez tartozik.

dzott kivilágos-kivirradtig való mulatozásokat, híres táncokat, nagystílusú cigányozásokat. Akkoriban ezt magyarosnak vélték.”⁴²

Az 1890-es évek elején tehát, ahogy Lyka írta – újabb térnyerésként – a művészestélyek elhagyták a báltermeket, és egész kerületrészeket vettek időszakosan birtokba. Az esemény már időben is egyértelműen elszakadt a farsangi időszaktól, és mindinkább átvette a szerepet a meglepő szórakozási formák keltette meglepetés és wow élményének ereje. A Budapesti Hírlap szerint „[Az epreskerti művészestélyre] nagyban folynak az előkészületek. Újabban Kacziány Ödön [1852–1933], egy spiritiszta festőművész jövő századbeli ateliérjét építi. A Horty Pál [Horti (1865–1907), festő- és iparművész] által tervezett, vígszínház épülete is halad; a benne játszó zenekar összeállítását Aggházy Károly [(1855–1918), zeneszerző, zongoraművész] vállalta el. Itt Zala [György (1858–1937), szobrász] mint gyors szobrász, Mesterházy [Mesterházy Kálmán (1857–1898), festő] mint bűvész, Horty mint erőművész fog működni s fellép egy szerecsen-kvartett is. A ritkaságokkal megtömött Barnum-muzeum⁴³ is elkészül nemsokára. A Véry-féle kávéházat Hirsch és Kollas szobrászok építik. E mellett lesz a Feszty Árpád lacikonyhája, melyben komáromi menyecskék szolgálnak fel s komáromi banda fog muzsikálni. A Mátyás-templom köveiből összerakott romokat Strobl Alajos fantasztikus boszorkány-tanyává varázsolta át.—Ma készültek el Zala és Strobl vezetése alatt a korhű maszkok, melyekben a görög darabot fogják előadni. A bejárat sárkánya máris rettenetes.

Eddig 2000 lampiont rendeltek meg s lesz görögtűz és villamos világítás. A belépti jegy 6 frt, 3 személyre családjegy 12 frt. A festményeket előkelő hölgyek fogják árusítani.”⁴⁴

És ezen a késő tavaszi estén „a mult ujjáéledt és a jelen beolvadt a jövőbe.”⁴⁵ A *Magyar Szalon* megbűvölt tudósítója szerint „amit művészi fantázia kieszelhet, ami bohó és bizarr ötlet egy-egy festőben az epreskert munkás telepén felmerült, ami komikum és humor a 19. század blazirt embereire még hatást gyakorolhat: mind-mind harmóniátlan, de mégis egybevágó színekkel, zűrzavaros, de mégis összefolyó képekben vonult el abban a panorámában, melyet művészet és műpártolók egy ragyogó májusi estén az árvamegyei ínségesek javára és a néző közönség nagy gyönyörűségére rendeztek.” A tündéresten, „melynek sikerében a művészet, a fantázia és a poézis egyaránt részt kért, [...] ott volt egész Budapest. A

⁴² Lyka Károly (1947): *Közönség és művészet a századvégen*. 1867–1896. Uj Idők Irodalmi Intézet Rt. (Singer és Wolfner) Kiadása, Budapest. 27–28.

⁴³ Azaz „igazi ritkaságok gazdag tárháza”.

⁴⁴ *BH*, 1892. május 14. (134):6.

⁴⁵ Művészestély az Epreskertben. Erdélyi Mór fényképész felvételeivel. *Magyar Szalon*, 1892. (17): 371–375.

parlament, a hivatalok, az arisztokrácia, a pénzvilág, az irodalom és a művészet mind képviselve volt majdnem teljes számmal.⁴⁶

1893-ban egy remekül sikerült művészestélyt egyenesen a jégre terveztek. „Nápoly Moszkvában: ez volt a karaktere annak a fényes látványosságnak, melyben sok ezer ember gyönyörködött vasárnap este, ahogy a lámpák színes pontjai a városligeti jégpálya fölött fölgyuladtak. Nemes ízlés, az invenció gazdagsága, nagyon sok buzgalom és fáradság teremtették meg azt a ragyogó ünnepet, mely egy év óta a fővárosnak a második, igazán világvárosias mulatsága. A tavalyi művészestély illatos nyári éjszakájának méltó pendantja volt a mai jégünnep, csakhogy Nápolyt a maga tarka-barka harlekinjeivel és policinelljeivel ezúttal a havas észak égöve alá tették át s a közönség nem vékony nyári kabátokban sétált a sötétzöld fák alatt, hanem prémes télibundában, zuzmarás szakállal, fázva tipegve ide-oda a januáriusi idő zordságában.”⁴⁷ A gazdag programkínálatból csak felvillantásképpen: „Ez a három vagy négyszáz főből álló, zsidongó menet [...]; beözönlik a Hófehérke elátkozott kastélyába, s a következő percben megzendülnek a vörösruhás udvari zenészek sípjai: a Hófehérke megadta magát a föld legdélcegebb hercegének. Színes görögütözekek gyulladtak föl a vár előtt, a szökőkutakból tűzsugarak löveltek a magasba, búgtak a harsonák és sípok, mikor a Hófehérkét diadalmenetben körülviszik a jégbirodalmon.”⁴⁸

Szintén 1893-ban, a Vigadóban jelmezes művészestélyt tartottak, a vendégeknak itt Jókai Mór regényalakjait kellett megeleveníteni.

A rákövetkező évben, a magyarrá vált szórakozási formát exportálták is: egy balul elsült, Karlovsky Bertalan festőnövendék által szervezett, de tragikusan végződő művészestélyről számolt be az egyik újság. „Művészestélyt adtak, hol mindenki jelmezt öltött. Ki csikósnak, ki diplomatának, Karlovskyék huszárnak voltak öltözve, a szobrász-iskola növendékei pedig eszkimókat ábrázolván kócba varrták magukat. Az egyik tüzet fogott s mint a rakéta, úgy gyuladtak meg mellette ülő társai mind. Kilenc szobrász égett el ott s tragikus sorsuk lélekrázó benyomást hagyott társaikra. Menekült Münchenből mindenki s Karlovsky is mihamarább felcserélte az Isar-parti iskolát Munkácsynak vendégszerető atelierjével.”⁴⁹

1895-ben történeti élőképsorozatokat rendeztek, a bevételt a Felvidéki Közművelődési Egyesület javára ajánlották fel: „a történeti jelenetek sorát Attila hun király udvara nyitotta. A szereplők korhű jelmezeket és fegyvereket viseltek, Jászai Mari, a Nemzeti Színház legendás tragiká-

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Téli regé. Jégünnep a korszolyapályán. *Pesti Napló*, 1893. január 16. (21):4. (A továbbiakban PN.)

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ N. Karlovsky Berci. *FL*, 1894. október 24. (294): 2521–2522.

ja szavalta el a képek magyarázó verseit. Feltűnt a színen Szent István, Könyves Kálmán, Nagy Lajos király udvara Arany János Toldijának költői alakjaival, a Mediciek és Shakespeare.”⁵⁰

Úgy tűnik, az ötleteknek és a lehetőségeknek mintha tényleg semmi nem szabott volna határt. A francia és a müncheni művészestélyek honosítása tehát remekül sikerült, és sajátos magyar (elsősorban budapesti) szórakozásformává alakult. A dinamikusan fejlődő, gyorsan urbanizálódó és polgárosodó főváros szórakoztató életét éveken át pezsgésben tartották az ilyen és ehhez hasonló, rendszeresen visszatérő rendezvény-sorozatok. Sőt a millenniumi időszak egyik óriási turisztikai vonzerejévé nőtt, és megszilárdította azt az addigra kialakult vélekedést, hogy Budapest Európa szórakoztatóközpontja.

Az általában jelmezes, esti bál műfajának megszokott hagyományaira, szórakozásmintáira (tánc, koncert, bazár, büfé) ráépült egy rendkívüli látványosságokkal teli, épített díszletek között, egy-egy (vagy több) tematikus szálra felfűzött, meglepő és folytonosan megújuló szórakozásforma, melyen a legkülönbözőbb és igen rétegzett, illetve sok irányból „támadó” időtöltési lehetőségek összelményét élvezhették a látogatók. A művészestélyek megújított változatában – a sikeres bevételi lehetőségek mellett – a szenzáció, a látványattrakció és a váratlan meglepetés kiváltása már legalább olyan fontos elemmé vált, mint a régebbi megszokott programpontok: a zenei vagy a színi produkciók, illetve a fiatalok által annyira várt tánc. Az újfajta művészestélyek a vendégek interaktív részvételére, sőt például a jelmezválasztásban, a játékokban való részvételben a kreativitásukra is számítottak. Emellett az esemény impozáns megjelenésében mindinkább fontos lett a program képzőművészeti kialakítása is, s így lehetőség nyílt a magyar kortárs képzőművészeti és iparművészeti alkotások és produkciók bemutatkozására és megismerésére, sőt előfordult, hogy a kínálatban gasztronómiai jellegzetességek, magyar specialitások is megjelentek és versengtek a közönség tetszéséért. Nem volt ritka – a Feszty szervezte eseményeken különösen nem –, hogy a főszervezők egy-egy tematikára fűzték fel a programot és a közönség által választható aktivitásokat, s ezzel valami – önmagán az eseményen túlmutató – üzeneteket is igyekeztek közvetíteni. A művészestélyeknek kezdett kialakulni egy olyan formája, ami már nem csak egy sok-sok elemből összerakott, élvezetes szórakozási alkalomként volt élvezhető, de az elemek átgondolt szerkesztésével, a plusz üzenetek átadásával, az egyéni megmutatkozással igazi, a művészek által autorizált, sőt – esetenként – reflexív és önreflexív művészi produkcióként jelent meg, és a megalkotók művészi alkotásaként is lehetett értelmezni.

⁵⁰ Holló Szilvia Andrea (2014): *A Pesti Vigadó. Tündérpalota a Duna partján*. Magyar Művészeti Akadémia, Budapest. 15.

Ennek egyik remekül sikerült példája volt „A török-magyar művészet, mely a földrengés által sújtott konstantinápolyiaknak jövedelmez,⁵¹ úgy művészi, mint anyagi tekintetben. [...] Eddig 14 ezer meghívó ment szét. [...] A hangversenyt követő táncmulatságra dr. Falk Zsigmond [(1870–1935), szerkesztő, újságíró, Magyarországon ő vezette be a hangjegymetszést és a zeneművek nyomtatását] »török keringő«-t szerzett s Balogh Károly zenekara [jó nevű, korabeli cigányzenekar] »konstantinápolyi csárdást«-t fog játszani. A hangverseny műsora érdekes bővítést nyert. A budai dalárda ugyanis zenekari kísérettel előadja a »Dal Aegirhez« című dalt, Vilmos német császár híres művét. Tánc előtt az opera balletkara Severini új balletmester dirigálása mellett török táncokat fog bemutatni. [...] Az estély kitűnő rendezése körül báró Podmaniczky Frigyes [(1824–1907), politikus, országgyűlési képviselő, író, valóságos belső titkos tanácsos, a fővárosi közmunkatanács alelnöke], ki az összes művésznőket udvariasan az emelvényre vezette, továbbá Ország Sándor [(1836–1902), a modern világvárossá épülő Budapest egyik legjobb városrendezési szakembere, a fővárosi közmunkatanács osztályvezetője] és dr. Schönfeld Artur szereztek kiváló érdemet. A közönség soraiban képviselve volt a vörös fez is, melynek, ma este, közönségünk oly gazdag méreteiben mutatta be rokonszenvét.”⁵²

A Vigadóban lezajló eseményről a Vasárnapi Ujság is részletes tudósítást hozott: „A hangversenyt Ábrányi Emil [(1850–1920), költő, újságíró] prologja nyitotta meg, melyet Fái Szeréna [Fáy (1865–1934), színésznő] nagy hatással adott elő. [...] Aztán Blaha Lujza [(1850–1926), „a nemzet csalogánya”] következett cigány kísérettel, páratlan magyar dalaival. Ez volt a hangverseny leggyújtóbb része. Rákosi Viktor [(1860–1923), író, újságíró] monológjaival Zilahi Gyula [Zilahy (1859–1938), színész, színi igazgató] neveltette meg a közönséget; a hangverseny török jellegét Komáromi Mariska [(1864–1936), operaénekesnő], török népdalai adták meg, ki törökül énekelte a szöveget is, és nagyon tetszett. Majd a budai dalárda adta elő II. Vilmos császár »Dal Aegirhez« című zene-művét, melyben a koronás szerző zeneköltői képességét szívesen méltányolta a közönség.”⁵³

Az egyfókuszú témára felfűzött nagyrendezvények, számos alkalmi alkotás megteremtésének inspirálásával, így szinte konstruált műalkotásokként jelentek meg, melyeknek minden eleme ugyanabba az irányba mutatott, és segítette érthetővé, befogadhatóvá tenni a kívánt üzenet-

⁵¹ A nagy konstantinápolyi földrengésről, mely nagyon súlyosan megrongálta pl. a Fedett Bazárt is, minden magyar lap hírt adott. Lásd: pl. *VU*, 1894. július 29. (30):499. (rajzokkal)

⁵² *FL*, 1894. november 23. és 30. (324), (331): 2789, 2848. – A második híradás mellett hosszabb tudósítás a konstantinápolyi földrengésről és veszteségekről.

⁵³ *VU*, 1894. december 2. (48): 810.

teket, és sulykolta azok fontosságát. Nincs tehát semmi meglepő abban, hogy a millenniumi lázas történeti időkben mindinkább előkerültek a hangsúlyosan „magyar” témák is. Így például több rendezvény a magyar eredetmítoszokkal és a magyarság történeti emlékezetében kitüntetett metszéspontokkal keresett kapcsolódást. Ahogy Hermann Bausinger egy inspiratív – igaz, több meglátásában vitára serkentő – írásában kijelentette: „A haza a kultúra-ipar része lett. [...] A haza szabadidős szórakozási lehetőség, anélkül, hogy annak magánjellegét megzavarná. Mégsem mondható, hogy a haza éppolyan része lenne a szórakoztatóipar kínálatának, mint bármi más: a kínálatnak ez a speciális tárgya éppen azért keletkező, mert benne régebbi és teljesebb jelentésrétegek is előtűnnek, vagy, mert ha nem is a jó, de legalább egy jobb világ utáni vágy a hazafias-népies termékekben (Heimatprodukte) keres kielégülést.”⁵⁴

Egy 1895-ben eltervezett eseményről azt jegyezték fel, hogy „most folynak a megbeszélések, melyek szerint az őshazába tervezett expedíció travesztálása lesz a díszmenet programja.”⁵⁵

1897 telén, a nemrégiben elkészült Múcsarnokot⁵⁶ erdővé varázsolták át egy jelmezes művészestre.⁵⁷ Ahogy a Budapesti Hírlap tudósítója írja, már jóval az esemény előtt: „A képzőművészek jelmezestéjére nagy előkészületek folynak. A múcsarnok középső termeiben már kivették a közfalakat és a három nagy termet így egyesítették. Az itt elhelyezendő erdei tájképhez Körmöcbánya város 2500 darab, Darányi földművelésügyi miniszter 1000 darab fenyőfát ígért; az erdő közepén álló mesebeli várkastélyt pedig Nadler Róbert [azaz Nádler (1858–1938), iparművész, festő], Pap Henrik [Papp (1864–1910), festő, részt vett a *Körkép* alak- és csoportképeinek elkészítésében] és Ujváry Ignác [(1860–1927), festő, részt vett a *Körkép* tájképrészleteinek elkészítésében] építik. Dekoratív célokra a rendezőség egyelőre 4000 méter juttaszövetet vásárolt.”⁵⁸

A februári eseményről az újságok beszámolója azt írja, hogy „A francia udvar egykori székhelyének mesés költészete elevenedett meg ma este a városligeti új múcsarnokban. [...] De nemcsak az emberek milieuje hozta lázba a képzelmet, a csarnok dekoratív része is csudaszép, elragadóan gazdag volt. Itt is gondoltunk Versailles szökőkútjaira, medenczéire, lugasaira. A falakon és falak mentén Vernet, Delacroix és Yvon művei helyett a mi festőink és szobrászaink aranyos humorral és bámulatos lendülettel készült alkalmi művei voltak láthatók. [...] A művészünnepély

⁵⁴ Bausinger, Hermann (1991): A haza fogalma egy nyitott társadalomban. *Regio Kisebbségtudományi Szemle*, 2(4): 3–21.

⁵⁵ Jelmezes művész-estély. *Újld*, 1895. február 3. (7): 120.

⁵⁶ Elsősorban kortárs szépművészeti alkotások kiállítóhelye, 1895–1896-ra, a magyar honfoglalás ezeréves évfordulójának ünnepségeire készült el.

⁵⁷ Az előkészületekről lásd: pl. *PN*, 1897. január 25. (25): 3.

⁵⁸ *BH*, 1897. február 10. (41): 9.

páratlan sikere arra indította a rendezőseget, hogy a műcsarnok feldíszített termeit és a rendkívül hatásos művészi alkotásokat több napon át a nagy közönség számára is hozzáférhetővé tegye, ma, hétfőn este 6 órától kezdve 11 óráig nagy sétahangverseny lesz, az összes villamos effektusok teljes működésével.”⁵⁹

A Pesti Napló tudósítója *A festők ünnepe* című cikkében részletesen tájékoztató az est megnyitója előtti utolsó órákról, sőt elemezte is a jelentőséget – hogy ténylegesen magunk elé tudjuk képzelni a látványt, érdemes az est kínálatát jobban megismerni: „A magyar festők, szobrászok olyan ünnepséget rendeznek most, aminő még igazán nem gyönyörködtette Budapest közönségét. A külföldön, ahol rendszeren művészek végzik a nagyobb ünnepségek rendezését, és beleviszik azokba ízlésüket, tudásukat, képzeletüket, csak ott lehet része a publikumnak hasonló pompás látványosságban. A vasárnapi ünnepség első lesz a maga nemében és éppen azért jogosan remélik a rendezők, hogy a tündérestén a mulatók egész tarka, csillogó özöne fog hullámozni az új Műcsarnok pompásan, fantasztikusan díszített helyiségeiben. [...] A rendezők és a munkások sokasága rajzik ott [...], hogy vasárnapra teljes díszében ragyogjon az ünnepség csarnoka, a magyar művészek csapongó fantáziájának bizarr alkotása. [...] Lépünk az előcsarnokba. Egy Pierrette és Clown beharangoznak az ünnepre. Ötletes szobormű ez: Kallós Ede (1866–1950) kezét dicséri. Onnan a lugasba borult szalonba jutunk, amelynek viruló tavaszát Ebner [Deák-Ébner Lajos (1850–1934), festőművész] tanítványai készítették bámulatos természetességgel – papírból. Szébb, sikerültebb ez a tavasz, akár az a mesterséges kikelet, amit Parisban teremtettek a cár bevonulásakor.⁶⁰ [...] Mór-stilű kapu – ami olyan, akár csak az Alhambra egy darabja – vezet a mese-udvarba. Ezt a kaput Tormay Béla [(1839–1906), mezőgazdász, korábban kertmérnök] és Fleischl [Róbert (1864–1926), építészmérnök] építették. A meseudvar azért mese-udvar, mert először nem mese, hanem valóság; másodsor nem udvar, hanem terem. De az bizonyos, hogy rendkívül érdekes ez az udvar: a régi építészeti korszakok és iskolák mind szemünk elé tárulnak. Gondosan megfésült szakállu asszir-bikák, szögletes egyiptomi isten-szobrok, indus, mór, arab épületek váltakoznak egymással. Az udvarban ott serénykednek most is a mesterek: Nadler Róbert, Papp Henrik, Kriesch Aladár [Körösfői-Kriesch (1863–1920), festő, szobrász, iparművész]. Egy sziklába vájt kapun bejuthatunk a múmia sírboltjába, ahol egy valóságos, egyenesen a pira-

⁵⁹ Versailles a műcsarnokban. *FL*, 1897. március 15. (74): 2–4.

⁶⁰ Utalás erre: az 1900-as párizsi világkiállításra tervezték felépíteni a párizsi Pont Alexandre-III hidat. Alapkövét 1896. október 7-én III. Sándor fia rakta le Félix Faure francia elnök jelenlétében. A három évig épülő hidat a világkiállítás megnyitása előtti napon avatták fel.

misok belsejéből ideszállított múmia aluszik. Majd meglátjuk, nem ébred-e föl az ünnep vig zajára!

A negyedik teremben áll Vastagh György [(1868–1946), szobrász] impozáns csoda-tehene. Igazán csoda-tehén: a két tőgyéből édes tej helyett tüzes konyak fog áradni. A terem közepén román kút áll, rajta Medusa-fő, amelytől azonban nem fog kővé változni senki. (Legfőlegb sóbálványa lesznek a látogatók az elragadtatás, a bámulat mián.) Vessünk még egy pillantást a thébei templomba, amelynek félig antik, félig modern falfestményei Pauer [Paur Géza (1870–1945), festő, illusztrátor, a Műcsarnok titkára], Spányi [K. Spányi Béla (1852–1914), festő, részt vett a *Körkép* tájképrészleteinek elkészítésében], Linek [Lajos (1859–1941), karikaturista, festő] és Kernstock [Kernstok Károly (1873–1940), festő] művészetét és humorát hirdetik. Érdemes megnézni a kuruc-tanyát is, amit azért vettek föl a művészek a programba, mert akkor élte Magyarország sarjadzó korát a művészet.

Roppant ügyes gondolat van megvalósítva abban a teremben is, ahol a fiatal festőgárda egyik kiváló tehetségű tagja, Dudits Andor [(1866–1944), festő] dolgozik. Ez az ötletes művész egy idealisztiko-realisztiko-humorisztiko-lunatisztikus képet festett, kietlen, kékes-fehér tájkép ez a holdból, sivár sziklafalak, amelyek a kihalt égitest hidegségét lehelik. Az egyik sziklaoromról leveti magát a mélységbe, öngyilkosságot követ el – a halál. Ennyi vigság, ennyi élet közepette nem is tehet egyebet nagy elkeseredésében...

Érdekes lesz az indus-színház is, ahol Faragó József fogja produkálni boszorkány-gyors kezét az arckép- és karrikatura-rajzolásban. Ennek a színpadán, amelynek építésében Molnár Árpádnak [(?–?)], festő, díszlettervező] is érdemes része volt, bohónább [sic!]-bohókásabb jelenetek fogják mulattatni a nézőt.⁶¹

De a legnagyobb szerű tabló a tündérpalota legutolsó, oszlopcsarnokában tárul elénk. *Itt van a művészestély és művészetlet óriás allegóriája: Az út a halhatatlanság forrásához.* Festői sziklás uton törnek előre az *ambició lovagjai, a művészek.* Ezek mind *élő festőink arcát viselik.* Van köztük, aki mint igazi modern ember, kerékpáron tör a halhatatlanság felé: Újvári Ignác. Elöl repülnek a csapatban a hölgy-festők: Kőnek Ida [Konek (1851–1942), festő], Stróbl Zsófia [(1880–1941), festő], Vogl Ilona [Vogel (1864–1896), festő] és Giffing kisasszonyok⁶² [Giffing Ida (1871–?),

⁶¹ Erről a *VU* így tudósított: „A sarokban lévő római kapu alatt balra bejutni a Faragó József Nirvána-színházába, a melyet Molnár Árpád festő tervezett. Egy sziklába vajt Buddha-templomszerű építmény ez, a hol misztikus világítású színpadon egy csontváz tánczolt s a rajzolt torzképek megelevenedtek. A sarokban egy tüzes szemű indus isten ült s a kapuzatot egy hatalmas elefánt alakja képezte, melynek orrmánya [!] függöny gyanánt nyúlt alá.” *VU*, 1897. (12): 187.

⁶² A Magyar Képzőművészeti Egyetem hallgatói adatbázisában 1871 után nem szerepel

Lotz Károly tanítványa]. [...] Ott ágaskodik az istenek táltosa is, szétterítve rengeteg arany szárnyait. Kényelmesen megférnek a hátán a nagyok, akik már túl vannak a küzdelmen a dicsőségért: Munkácsy Mihály [(1844–1900), festő], Zichy Mihály [(1827–1906), festő], Lotz Károly [(1833–1904), a magyar történeti freskófestészet legnagyobb alakja] és Benczúr Gyula [(1844–1920), a historizáló akadémikus irányzat egyik legjelentősebb mestere]. Könnyű már nekik! Ők már nyeregben vannak!

Hubay Jenő [(1858–1937), hegedűművész, zeneszerző, a budapesti Zeneakadémia hegedű tanszakának vezetője] ott ül a táltos nyakán, és tüzes nótákkal lelkesíti a repülésre. Az egész csoport összeállítása a képzelet gazdagságát dicséri, kidolgozása csupa gond, hatása meglepő. Stróbl [Strobl] tanár ezzel az alkotással valósággal remekelt. Elmondhatjuk, hogy amit Strobl itt létrehozott, az *már a teremtéssel vetekszik.*⁶³

A művészestély beköltözött tehát a Múcsarnokba, azaz a képzőművészet szakralizált tereibe, és az esemény médiavisszhangjában a képzőművészek allegorizált művészeti alkotásaikkal immár az isteni teremtéshez emelkedtek fel.

1897-ben, már a következő évre készülve, Feszty nagyszabású tervet készített március tizenötödike 50. évfordulójának megünneplésére.⁶⁴ Fesztynek – ahogy láttuk – nem ez volt az egyetlen és nem is ez volt az első kísérlete, hogy a magyar tematikát hangsúlyosan beemelje a szóra-koztató művészestélyek szimbolikus terébe. De abban a tekintetben mindenképp az eddigiektől eltérő volt ez a kísérlete, hogy itt a művészestélyeket az állami reprezentációs eseménnyel próbálta meg egybefonni. Ezzel pedig a művészestélyek és impozáns rendezvények műfajának terét megnyitotta a politika és az emlékezetpolitika számára is. „A jövő esztendőben félszázados ünnepét üli a magyar nemzet az 1848-iki nagy esztendőnek s az akkor kitört szabadságharcznak. [...] Erre a napra Feszty Árpád a jeles festőművész indítványoz egy érdekes körmenetet abban a nyilvános körlevélben, melyet író- és művésztársaihoz intézett. Az írókhoz és művészekhez fordul, mint a kiket első sorban hivatottnak tart arra, hogy előljárjanak márczius 15-ikének megünneplésében, mely a sajtószabadság napja, hőse pedig Petőfi [...] Feszty Árpád nagy népünnep és menet rendezését ajánlja. Tartsák a népünnepet – írja tervezetében – a Rákoson vagy Kelenföldön, hívják meg vendégül az *egész magyar népet*. Gyűljön össze a haza minden részéből egy-egy csoport, amely saját vidékét képviselje színes, változatos viseletben, gyalog, szekéren, lóháton, minden vidék a maga szokása szerint. Vonuljanak fel az ezüstgombos, sas-

másik Giffing nevű diák, lehetséges, hogy Giffing Gizelláról van szó, akinek mindössze házastársa nevét tudjuk.

⁶³ PN, 1897. március 11. (70): 7. – A kiemelések a cikkben végig Cs. T. – 1900-ban ugyanitt Mátyás-ünnepélyt rendeztek.

⁶⁴ Fesztynek ez az elképzelése végül nem valósult meg.

tollas komáromi szekeres gazdák, a barna kunok, rókatorkos mentékben, a hortobágyi gulyások. Jöjjenek aranypénzes nyakkal a szép oláh fáták, ökrös, bivalyos szekéren, vagy férfimódon, lóháton ülve, kísérve a havasi móczok által; Baranya, Dárda és Siklós népe, a sokácok, felvidékiek stb. Kísérje mindenik csapatot az ő zenéje. És az egész tábor vonuljon végig a fővároson. Ekkép láthatnók az ország népeit egybegyűjtve, viseletét, iparát nemcsak a kiállítás hideg szekrényeinek fogasain, hanem deli termeteikre akasztva. Kövesse őket a sajtószabadság szekere, utánuk jöjjen a 48-as honvédek csoportja, azután a művészetek, ipar, kereskedelem diadalszekerei. A menet vonuljon végig a fővároson, a királyi vár előtt és a Vérmezőn megállva, minden vallás papja szolgáltatson áldozatot és áldja meg a népet, a mely énekelje el a Himnuszt. Majd vonuljon a menet a városháza és a muzeum elé, a hol a kik még életben vannak azok közül, a kik 50 év előtt lelkesítették a népet, tartsanak beszédeket. Az ünnep végződjék nagy népmulatsággal.

Eddig a terv. Feszty nem tartja nehéznek annak megvalósítását. Minden megyében alakulhatna szerinte egy bizottság, a mely összeszedné a legcsinosabb menyecskéket, legdelibb férfiakat. A kormány a szállítást mérsékelt vasúti jegyekkel engedélyezné. Az út, itt tartózkodás költségeit a tribünök jövedelme fedezné. Az ünnepnek jótékony hatása lenne a pusztuló népviseletre és népiparra is igen jó hatását éreztetné a különböző nemzetiségekkel.”⁶⁵

Herczeg Ferenc visszaemlékezéseiben említett egy másik improvizált, de végül csúfosan besült Feszty-fesztivált is. „Feszty Árpád művésztélyt rendezett a Petőfi-ház javára. Ettől ő, a gyakorlott ünneprendező, szép jövedelmet várt. Velencei éj a városligeti tavon – olyan még nem volt Budapesten! A tó környékét körül kellett palánkolni, gályákat és gondolákat kellett építeni, a partot díszíteni és tündéri világítással ellátni. A rendezőbizottság minden előkelőséggel számolt, csak éppen eggyel nem: a hazai klímával. Hideg eső, fagyos északi szél. Aki ránézett a tóra, annak a lelke is vacogott. Velencei éjből kamcsatkai éj lett.

A vállalkozó, aki Canale Grandét csinált a Városligeti tóból, kétszáz rendező közül kiválasztott engem, és beperelt huszonhatezer korona és járulékaik erejéig, bár én semmit nem rendeltem nála, sőt nem is beszéltem vele.

Az elsőfokú bíróság megítélte neki az egész összeget, a tábla leszállította hatezer koronára, a királyi kúria pedig elutasította a felperest, és elmarasztalta a költségekben. Nem tudom, a vállalkozó mi módon jutott

⁶⁵ Terv márczius 15-ike 50-ik évfordulójának megünneplésére. *VU*, 1897. november 7. (45): 760.

azután a pénzéhez, én azonban megmenekültem attól, hogy beleverszek a városligeti Canale Grandéba. Feszty azonban eladósodott.”⁶⁶

A nagyot kockáztató és nagyot bukó Fesztyt az olaszországi hazaköltözés után az ág is húzta. A források sejtetni engedik, hogy idővel a házastársak is mindinkább elidegenedtek egymástól, suttogtak arról, hogy a festő erősebben inni kezdett, és végül a hazaköltözés sem hozott igazi megoldást a család életének rendezésére. 1912-ben nagy kiállítást rendeztek Feszty műveiből a Nemzeti Szalonban, de ez sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket – a kor és a divat kifordult alóla; korábbi népszerűsége és gazdagsága már sosem tért vissza.

Feszty munkásságának hatása és jelentősége azonban nem pusztán az esztétikai normák vagy a korizlés mércéje szerint vonható meg. Lyka Károly például úgy látta, „Munkácsyn kívül nincs művésznök, akinek a helyzete a társadalmunkban oly kivételes lett volna, mint Feszty Árpádé. Tüzes tehetségével vívta azt ki s ezzel nem csekély hasznot hajtott művésztársainak. Mert ő volt jó ideig a nagykövetség a magyar társadalom elitjében. [...] A többi festőt a »társaság« nem tartotta integráns részének. [...] Hogy a művészet mint foglalkozás társaságbeli ranghoz jutott, az leginkább a nyolcvanas években szereplő festő-nemzedéknek köszönhető s e nemzedék sorában Feszty Árpádnak. [...] A társaság közelebb jutott a személyes érintkezés révén a művészetéhez, bepillantatható műhelyükbe, felismerhette a nehéz, fáradságos, komoly munka menetét: tisztába jött vele, hogy a festés nem léha atelier-játék, hanem lehet az minden idegszálát megerőltető *tanulmány* és *harc*. Rájött, hogy a művésznek vannak problémái, különleges és izgató feladatai, amelyek épp úgy egész embert kívánnak, mint a tudomány bármely diszciplínája vagy az akkor még mód felett becsült politikai munkálkodás minden stratégiája és elméssége. [...]”⁶⁷

Valóban, óriási és rendkívül modern lépés volt a művészek társadalmi és reprezentációs erejének dinamizálása és széleskörű felmutatása, hiszen ezeken az eseményeken ezt több ezer-tízezer ember saját szemével, szórakozás közben ismerhette meg. És ezt nem lehet eléggé túlértékelni, hiszen a Vasárnapi Ujság még 1887-ben is úgy jellemezte a helyzetet, hogy a képzőművészetek a kulturális termékek hierarchiájának és a közmegítélés legalsó fokán helyezkednek el: „A festő, a szobrász a költő után következik; de a közvetlen hatásban még előtte áll a színész is. [...] Neki nincs született közönsége, magának kell fejlesztenie közönségét, mely csak festők és szobrászok körül támad. [...] Nálunk a művészetekkel való foglalkozás nem régi keletű, nem eléggé verhetett még gyökeret. A ma-

⁶⁶ Herczeg Ferenc (1939): *A gótikus ház*. Singer és Wolfner, Budapest. 227.

⁶⁷ Lyka: Feszty. 289.

gyar közönségnek csak fölötte ritka alkalma volt, hogy érintkezhessék vele, hogy megkedvelhesse.”⁶⁸

Feszty igazán sokat áldozott érte, hogy a magyar képzőművészeket a magyar közönség tényleg megkedvelhesse. Társaséleti szalonja és a nyilvánosság még tágabbra nyitásával a művészetnépszerűsítő, marketingakcióktól sem berzenkedő tevékenysége hangsúlyosan hozzájárult, hogy a magyar festőművészek társadalmi presztízse is emelkedhessen. A szakmából a művésszé formálódás útján, mind Bajza utcai magánéletében, mind az epreskerti és egyéb művészesztélyek szervezésének közéleti szerepvállalásával, megjelenített egy nagyon a korhoz illeszkedő, de a saját ambícióit is teljességgel kielégítő, némi elméleti megalapozottságot sem nélkülöző művészmagatartást, aminek nélkülözhetetlen eleme volt az újságokban is folyamatosan dokumentált, zajos magán- és szalonélet is, amely melleleg magával hozta a további komoly megrendeléseket és a képzőművészek professzionalizálódását.